

FOGARASSY LÁSZLÓ

Két kor mezsgyéjén. A magyar irodalom fejlődési feltételei és problémái Csehszlovákiában 1918 és 1938 között

(Tatran–Magyar Üzem, Bratislava, 1968, 312 p.)

Dr. Turczel Lajos, a pozsonyi tudományegyetem magyar tanszékének előadója, már harmadízben jelentkezik könyvvel a közönség előtt. A könyv sikerére jellemző, hogy Szlovákiában szinte teljesen elfogyott. Az egyes fejezetek a kisebbségi helyzet kialakulásával és fejlődésével, a politikai önvédelem politikai-világnézeti formáival, az iskolai és az iskolán kívüli népműveléssel, az ifúsági mozgalmakkal, az irodalmi, a tudományos és a művészeti élet, valamint a sajtó helyzetével, végül pedig a folyóiratok szerepével foglalkoznak. A jegyzetanyag majdnem kétötöd részét teszi ki a könyvnek, és óriási mennyiségű irodalom áttanulmányozásáról tanúskodik. Ha a nagy érdeklődés folytán sor kerül a könyv második kiadására, jó lenne, ha a szerző levéltári anyagot is fölhasználna, amit VIII. fejezetként hozzá lehetne csatolni, esetleg különálló tanulmány tárgyát képezhetné. A szerző az irodalomtörténész szemszögéből nézi az 1918–1938 között lezajlott eseményeket, de véleményünk szerint jó lett volna, ha nagyobb figyelmet szentel a politikai háttérnek. Például amikor Szentiványék aktivista kísérletét említi, ki kellett volna emelnie, hogy az akkori csehszlovák kormányzatnak kiváló alkalmá lett volna, hogy a szlovenszkoói és a kárpátaljai magyarság jelentős tömegeit megnyerje, mint ahogyan megnyert német tömegeket. Balogh Edgár *Íratlan történelméből* tudjuk, hogy maga Masaryk elnök tett előtte olyan kijelentést, hogy kívánatosnak tartaná, ha a magyaroknak is lenne miniszterük a kormányban. Hogy ez miért nem valósult meg, az nem tárgya a könyvnek, ezért a recenzió írójának sem lehet feladata a magyarázat, de tény az, hogy a német aktivista pártoknak jutottak miniszteri tárcák, a magyar egyetemeken szerzett diplomákat azonban nem ismerték el Csehszlovákiában, de elismerték azokat az okleveleket, amelyeket birtokosuk Németországban (vagy akár Honoluluiban) szerzett.

Miért írja a szerző a Liptószentmiklós és Turócszentmárton helyneveket mai, szlovák formájukban (Mikuláš és Martin, 17. o.)? Általános szokás, hogy minden nyelvű irodalomban csak akkor használhatják az idegen nyelvű helységnevet, ha az illető községnek csak idegen nyelvű neve van. Erre eklatáns példát maga a cseh és szlovák nyelv nyújt. Sohasem olvastam cseh vagy szlovák nyelvű irodalomban Wient, hanem Vídeňt, illetve Viedeňt. További példák: Aachen – Cáchy, Venezia – Benátky, Paris – Paríž, Kjøbenhavn – Kodaň, München – Mníchov, Miskolc – Miškovec, Eger – Jáger. Ezek a városok sohasem tartoztak sem a cseh királysághoz, még kevésbé a Nagymorva Birodalomhoz, mégsem jut magyar tollforgatónak eszébe, hogy használtuk miatt a cseheket vagy szlovákokat sovínizmussal vádolja.

Ami a földreformot illeti, azt hiszem, hogy a szerző más megállapításra jutott volna, ha személyesen beszél olyan béres családokkal, amelyek a csallóközi nagybirtokok részleges fölparcellázása miatt kenyér nélkül maradtak. Hiszen sokan igényeltek földet, és nem kaptak, s mivel szavazataikat jelentős részben a kommunista pártra adták le, az ellenzéki magyar pártok propagandája rájuk nem hathatott.

Az iskolákról és az iskolán kívüli népművelésről szóló fejezethez még hozzáfűzöm, hogy a harmincas évek végén tudomásom szerint Komáromban a református

egyház is létesített tanítóképzőt. A magyar főiskolás mozgalmak kapcsán (49. p.) meg kell említeni, hogy a Prohászka Ottokár-körök mint világnézetileg elhatárolt egyesületek szintén nem lehettek és nem voltak a Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetségének (CSMASZ) tagjai. A Sarló mint olyan nem is jelentkezhetett felvétellel a CSMASZ-ba, amiből következik, hogy nem a Sarló, hanem a sarlósok ki-zárásáról volt szó.

A pozsonyi Vörös Barátság Proletár Testedző Egyesület sporttevékenysége nem volt jelentős, sőt tömegei sem voltak. Erről levéltári anyag tanúskodik, amely egyúttal azt is bizonyítja, hogy inkább politikai tevékenységre fektették a fő súlyt, amit pedig az alapszabályok nem engedtek meg. Tehát a rendőri felosztatás – sajnos – megokolt volt. Márpedig voltak kommunista vezetés alatt más sportegyesületek is – például a palánkai Spartacus és a trencsényi JPT Tiberghin –, amelyek az internacionálé szellemében, de a napi politikától távolmaradva szervezték a proletársporthatásokat.

Figyelemre méltó az ifjúsági mozgalmak történetének feldolgozása, amely egyúttal bizonyossága annak, hogy a csehszlovákiai magyar cserkészmozgalom ugyanolyan szellemi ösztönző szerepet játszott, mint a cseh Sokol. A Szent György-kör és a Sarló gárdája, továbbá a Prohászka-körök tagjai jelentős részben Baden Powell mozgalmából indultak el. (A csehszlovákiai magyar cserkészlet teljesen másképpen fejlődött, mint a magyarországi.) Ezután tér rá a szerző az irodalmi élet kialakulásának a körülményeire. Tény az, hogy a kisebbségi magyar tollforgatók között sok volt a dilettáns, akik ellen többek közt Fábry Zoltán és Féja Géza léptek föl. Ezt a fejezetet nem lehet aprólékosan ismertetni, ezt el kell olvasni! Ez olyan téma, amely a tudományos élet ismertetésével együtt külön, a mostaninál lényegesen terjedelmesebb könyvet érdemelne! Csak széljegyzet gyanánt említendő, hogy Prager Jenő könyvkidő Bóhm Vilmosnak, a magyar vörös hadsereg főparancsnokának volt a sógora.

A Masaryk Akadémia – amellyel a szerző szintén részletesen foglalkozik – a csehszlovákiai magyar irodalmi, tudományos és művészeti élet központi fóruma lehetett volna, ha az aktivisták ki nem sajátítják maguknak. Levéltári adatok fölhasználásával mind a Masaryk Akadémiáról, mind a SzMKÉ-ről és más egyesületekről is külön tanulmányt lehetne írni.

Sas Andor *A diéták városának napjai a bécsi kongresszus idejétől a nagy márciusig* című mai napig kiadatlan műve nem az első Csehszlovák Köztársaság idejében íródott, az 1933-ban megjelent előtanulmány még nem feltétlenül bizonyítéka annak, hogy Sas ehhez a témához már a harmincas években rendszeresen kutatott. Az a véleményem, hogy e munka megjelenését előfizetési felhívással kellene elősegíteni, ez a Turczel-féle tanulmánnyal együtt talán alapja lehetne egy intenzív szlovákiai magyar nyelvű tudományos munkásságnak. A hiányzó tudományos folyóirat szerepét pedig az *Irodalmi Szemle* is betölthetné azzal, hogy hasábjainak egy részét tudományos (nem irodalomtudományi, hanem történelmi, honismereti stb.) irodalomnak tartaná fenn, hogy ne kelljen minden tudományos kutatás eredményét külföldön vagy idegen nyelven publikálni.

A folyóiratokról szóló fejezet kapcsán meg kell említeni, hogy a szerző által kelősen méltatott *A Mi Lapunk* mellett a *Tábortűz* is jelentős szerepet töltött be az ifjúsági folyóiratok közt. Ha egy diáknak az írását a szigorú Bíró Lucián közzétette, annak a színvonala legtöbbször magasabb volt a szokványos önképzőköri nívónál.

Turczel Lajosnak is itt jelent meg első írása. Klerikalizmussal sem vádolható, mivel protestáns, sőt zsidó szerzők írásait is közölte. *A Mi Lapunkról* pedig megemlíten-dő, hogy egy időben a sarlósokkal is összekülönbözött, úgyhogy a kívülállók föl-tették a kérdést, ki fog bele írni. Részben ez is oka lehetett sajnálatos megszűnésé-nek.

(*Irodalmi Szemle*, 1968. 9. sz. 852–854. p)

SZALATNAI REZSŐ

Turczel Lajos: Két kor mezsgyéjén

A Két kor mezsgyéjén a magyar irodalom fejlődési feltételeit és problémáit tárgyalja Szlovákiában, az első virágzás korszakában, tehát 1918–1938 között. A félmúlt, amellyel együtt élünk, mint csontjaival a fiziológiailag folyton változó ember, rendszeres múlttá keményedik, mielőst hozzáér a történetíró, folyamatait lezárja és áttekinti. Minden adatot véglegesen helyére kell tenni, minden szereplő pályafutását kell megrajzolni, áramlatok keringését kell feltüntetni. A félmúlt rögzítése körülményesebb, mint a teljes múlté. Különösen, ha annyi politikával van összekeverve, mint a szlovákiai magyar irodalom.

Ez az első korszak még eleven emlék mindnyájunk számára, akik építettük, de a számvetésben tökéletesen lezárul minden emlék, szilárd és végleges formát nyer, mint a régi irodalmi korszakok. A két határ-év valóban korszakalkotó. 1918-ban kénytelenszerűen kialakulni kezdett, 1938-ban ugyanúgy véget ért és visszament minden szlovákiai vonás, illetve 1945-ig összezsugorodott Pozsonyra, azóta újra él. Mit tudunk erről az 1918–1938-as időszakról? Mindent, s mindent bizonytalanul. Szlovákiában egyéni emlékké vált, a közemlékezés mindmáig botladozott, ha jellemeznie kellett saját múltját. 1945 után valóságos nemzeti emlékezet-kiesés következett be a szlovákiai magyar dolgozók körül. Csak módjával volt ildomos vállalni a politikai ellentétek közt vergődő múltat, csak váltogatva és restelkedve. Éveken át elképedve néztük Budapestről, hogyan torzul el megannyi ember és mű, mennyi aranyat pazarolnak kétes és jelentéktelen nevekre, s hogyan kopik el sedre kezek közt érdemes hosszú névsor. Csáky szalmája lett a magyar szellemiség, elveszett az irodalmi tudat, elsikkadt az emlékezet. Most mindent újból össze kell szedni, helyére rakni. Turczel Lajos könyve ezt a munkát végezte el a csehszlovákiai magyarok számára, a helyreillesztés és tudatosítás munkáját.

De nemcsak a szlovákiai magyar tudatnak szól Turczel műve, hanem általános magyar érdeklődést elégít ki, korszerű formában. Tudtunk a szlovákiai magyar irodalomról, ismertük kritikai és publicisztikai körítését, de mindannyiunknak hiányzott a teljes történelmi képe. Turczel ezt a képet készítette el. Magyar tanulságokat mond el, lelkiismeretesen, részrehajlás nélkül. Az irodalmi műveltség erkölcsi tudattá-növelését magyarázza. Szlovákiában irodalommal kezdődött a kényszerű felvidéki magyar szellemi önállóság, irodalom feszült minden mozgalom alján. Ez ennek a könyvnek a lényeges mondanivalója, ez emeli helyi érdekek fölé. Lehet, hogy a könyv olvastán bosszankodik majd némely olvasó, miért kell kis vidéki ügyeknek nagy oldalakat szentelni, helyi jelentőségű emberekről bőségesen beszámolni, periférikus fo-